

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО; ГОСПОДАРСЬКЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 347.7

DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2023.3.30>

Оксана Володимирівна Панасюк,

доктор юридичних наук, доцент,

Харківський національний університет внутрішніх справ,

Сумська філія,

кафедра юридичних дисциплін (завідувач);

 <https://orcid.org/0000-0003-1621-687X>,

e-mail: ok1224@ukr.net

ПОНЯТТЯ Й ОЗНАКИ ТОРГОВИХ ПРАВОВІДНОСИН ЯК ПРЕДМЕТА ТОРГОВОГО ПРАВА

Спираючись на аналіз наукових поглядів учених, запропоновано авторське визначення поняття «торгове право». Акцентовано увагу на сутності та змісті предмета торгового права. Зауважено, що торгові правовідносини як предмет галузі торгового права є складним комплексом відносин (майнового та немайнового характеру), що виникають між суб'єктами торгового права стосовно купівлі-продажу товарів і послуг. Наведено перелік ключових ознак досліджуваних правовідносин.

Ключові слова: правовідносини, торгові правовідносини, торгове право, торговельна діяльність.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Торговельна діяльність вже давно є важливою складовою ринкової економіки України, тому вдосконалення правової бази, яка забезпечує її стабілізацію, має сприяти створенню сприятливого бізнес-клімату в Україні, поширенню та зміцненню діяльності її суб'єктів [1, с. 61]. За своїм економічним змістом торгівля охоплює складну систему економічних відносин, пов'язаних із рухом товарів виробничого та побутового призначення від виробників до споживачів. Сьогодні діяльність, пов'язана з виробництвом і продажем товарів, є одним із найпоширеніших видів господарської діяльності. Саме тому важливого значення набуває регулювання суспільних відносин у цій сфері, що є предметом торгового права.

Стан дослідження проблеми

Окремі проблемні питання, пов'язані з торговим правом, у своїх наукових працях розглядали Т. Боднар, О. Дзера, Н. Кузнецова,

В. Мілаш, Л. Міхневич, О. Полтавський, А. Попов, С. Томчишен, Ф. Федоров та багато інших. Водночас необхідно бути свідомими тих глибинних перебудов і трансформацій суспільних відносин в умовах цифровізації, діджиталізації та звичайно глобалізації, які пронизують і процес торгівлі, що надає новий поштовх для комплексних наукових досліджень, присвячених характеристиці торгових правовідносин як предмета торгового права.

Мета і завдання дослідження

Мета наукового дослідження полягає в тому, щоб визначити поняття та розкрити ознаки торгових правовідносин як предмета торгового права. Для досягнення вказаної мети необхідно вирішити такі *завдання*: надати характеристику торговому праву як окремій галузі права; здійснити аналіз наукових поглядів учених, на основі чого розкрити зміст поняття торгових правовідносин.

Наукова новизна дослідження

Крізь призму авторського бачення здійснено аналіз наукових поглядів учених і норм чинного законодавства, виокремлено й охарактеризовано новітні аспекти в процесі аналізу сутності поняття та ознак торгових правовідносин як предмета торгового права.

Виклад основного матеріалу

Торгове право виникло дуже давно, ще за часів античності. У Стародавньому Римі існували закони, які регулювали торгівлю та комерцію, враховуючи закони про контракти, застави, доставку товарів та інші аспекти бізнесу. Протягом історії торгове право розвивалося та змінювалося, а сьогодні є складною галуззю права, яка охоплює різноманітні питання, пов'язані з торгівлею та бізнесом.

В. Удінцев обстоює позицію, що торгове право зародилося спочатку як ідея купецького права в умовах середньовіччя, як один із проявів сепаратизму й замкнутості, що були властиві всім тодішнім суспільствам. Пільги і привілеї, закріплені за купецьким станом, сприяли переходу від станового купецького права до більш-менш об'єктивного права торгівлі [2, с. 10].

Сучасні науковці також сформували низку підходів щодо тлумачення поняття «торгове право». Так, на думку А. Попова, торговим правом є сукупність юридичних норм, що регулюють торгові відносини [3]. Важливо зауважити, що окремі торгові правовідносини регулюються нормами не лише торгового, а й цивільного та інших галузей права, зокрема і сам процес купівлі товару.

З огляду на зазначене вище торгове право являє собою галузь права, яка регулює правові відносини, що виникають в процесі здійснення підприємницької діяльності, зокрема пов'язаної з купівлею та продажем товарів і послуг, а також здійсненням інших операцій,

пов'язаних із відповідними процесами. Ця галузь права містить правові норми, які врегульовують питання створення, реєстрації, управління та ліквідації підприємств, укладення угод, справедливої конкуренції, захисту прав споживачів, інтелектуальної власності, патентів і торговельних марок, а також інших аспектів підприємницької торговельної діяльності.

Як і будь-якій іншій галузі права, торговому праву властивий власний особливий предмет правового регулювання. А. Заморська вказує, що предмет будь-якої галузі права – це особлива сфера загальнодержавного життя, комплекс якісно однорідних суспільних відносин [4].

На наше переконання, понятійно-категоріальний апарат покликаний не звужувати розуміння, ховаючись за певним визначенням, а слугувати основою для подальшої розбудови правової доктрини.

Ю. Ведерніков та А. Папірна акцентують увагу на тому, що предмет правового регулювання – це сукупність якісно однорідних суспільних відносин, урегульованих нормами права. Дослідники вказують, на яку групу суспільних відносин спрямований вплив норм права. Це дає змогу узагальнити норми права, що регулюють певне коло суспільних відносин, у галузь права. Відмежування предмета правового регулювання однієї галузі від іншої здійснюється на основі виявлення якісної однорідності елементів, що його становлять: суб'єктів, об'єктів, змісту, динамічних факторів [5].

При цьому в контексті аналізу цієї позиції важливо також зауважити, що в умовах розвитку штучного інтелекту та цифрових технологій перед вітчизняними науковцями постає широкий спектр суспільних відносин, які потребують правового регулювання на стику декількох окремих галузей права.

М. Недюха зазначає, що «суспільні відносини зумовлюють характер і природу суспільства, етнонаціональних груп і спільнот людей, окремої людини, визначають її місце у політико-правовому просторі, гарантують права і свободи. Простір комунікації формує та забезпечує реалізацію можливостей людини, забезпечення її прав і свобод, задоволення її потреб, здійснення її прагнень та сподівань, втілення ідеалів у практику повсякдення. При цьому особливі завдання покладаються на юридичну науку як засіб і механізм регулювання суспільних/соціальних відносин, правової соціалізації людини, забезпечення її прав та свобод і, головне, її становлення як особистості, громадянина країни як повноправного представника громадянського суспільства» [6, с. 198].

Доволі цікавим є ставлення дослідника до простору комунікації в контексті аналізу суспільних відносин. Ми повністю підтримуємо цю позицію, і ба більше, наголошуємо на необхідності широкого та комплексного розгляду суспільних відносин саме в частині комунікативних

засобів як елементів їх реалізації. Саме у слові втілюється світогляд людини, а отже, і осмислення мовного середовища як основного носія векторів розвитку права є вкрай важливим у правовій доктрині.

Така само правовідносини – це індивідуалізовані суспільні зв'язки між особами, які виникають на основі норм права, характеризуються наявністю суб'єктивних прав та обов'язків і підтримуються примусовою силою держави [7, с. 56]. На думку С. Сергєєва, правовідносини характеризуються складною структурою, яка об'єднує в собі три елементи: суб'єкти, об'єкт і зміст. Суб'єкти – це учасники правовідносин (фізичні особи, організації). Об'єкт – це те, заради чого люди вступають у правові відносини (матеріальні і духовні блага, відображають особистий чи громадський інтерес). Зміст – це суб'єктивні права й юридичні обов'язки, що виражають зв'язок між суб'єктами (учасниками) правовідносин [8].

Специфіка правових відносин, як зазначалось раніше, залежить від того, нормами якої галузі права вони регулюються. Так, Ю. Петрончак зауважує, що «торговельні правовідносини – одні з найдавніших відносин у світі. Попри свій архаїчний характер, чимало історичних джерел, що їх регулювали, є актуальними. Передусім це стосується звичаєвого права, принципи та положення якого актуальні, передаючись із покоління в покоління як правова спадщина, або ж будучи закріпленими у вигляді засад і норм міжнародного м'якого права. Незважаючи на більш ніж сімсотлітній розрив, науково-технічний прогрес і введення бездокументарного обігу цінних паперів, окремі з них регулюють торговельні та біржові правові відносини щонайменше на рівні звичаїв ділового обороту та торговельної етики та щонайбільше через призму положень багатьох міжнародних конвенцій, чий автори свого часу їх запозичили» [9, с. 33].

Ми також замислилися над причинами такої архаїчності окремих норм торгового права. До них ми, зокрема, відносимо, по-перше, те, що торгові правовідносини мали місце ще за часів первісного суспільства. Спочатку торгівля по суті зводилася до обміну надлишками, здобутими в процесі праці первісних людей, які вже не були їм необхідні для задоволення власних потреб. Далі розвиток торгівлі був тісно пов'язаний із розбудовою провідних державоподібних утворень, держав, їх об'єднань та імперій світу.

В. Резнікова та І. Кравець зауважують, що в «широкому розумінні торговельне правовідношення – це правовідношення, за яким одна сторона (торговий посередник) вчиняє від власного імені дії в інтересах іншої сторони (замовника) з метою створення для останнього бажаних юридичних та (або) фактичних наслідків. У більш вузькому розумінні – це правовідношення, за яким одна особа, будучи суб'єктом господарювання (торговий посередник), самостійно, систематично й

на оплатній основі у межах повноважень (прав та обов'язків), визначених торгово-посередницьким договором, діє (вчиняє юридичні та (або) фактичні дії) у сфері господарювання в інтересах іншої особи – учасника торговельно-господарських відносин (замовника), за її кошт, хоч і від власного імені, виявляючи сприяння (юридичне та (або) фактичне) такій особі (замовнику) щодо встановлення господарських зв'язків із третіми особами» [10, с. 215].

Висновки

Таким чином, торгові правовідносини як предмет галузі торгового права, є складним комплексом відносин (майнового та немайнового характеру), що виникають між суб'єктами торгового права стосовно купівлі-продажу товарів і послуг. Вказані правові відносини включають у себе всі етапи процесу купівлі-продажу товарів та послуг: від пошуку партнерів і підписання контракту до здійснення розрахунків та виконання зобов'язань сторін.

Ключовими ознаками торгових правовідносин, на нашу думку, є такі:

- стороною торгових правовідносин є не лише юридичні, а й фізичні особи;
- однією зі сторін правовідносин обов'язково є суб'єкт, який є реалізатором товарів і послуг;
- відповідні відносини виникають не лише шляхом укладення письмової угоди, вони також можуть мати усний характер;
- вказані правовідносини регулюються за допомогою норм не лише торгового, а й інших галузей права, які тісно переплітаються між собою;
- учасники торгових правовідносин мають зазвичай єдину ціль – комерційну;
- від якості й ефективності функціонування торгових правовідносин залежить розвиток економіки держави в цілому, а також фінансовий та економічний стан кожної окремої людини;
- урегульованість торгових правовідносин є важливою гарантією дотримання прав і свобод людини, яка користується послугами, творами, тощо, тобто йдеться фактично про кожную особу.

Список бібліографічних посилань: 1. Гончаренко І. Б. Правове забезпечення здійснення державного контролю та нагляду у сфері торговельної діяльності в Україні. *Форум права*. 2015. № 1. С. 61–67. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_1_12.pdf (дата звернення: 10.08.2023). 2. Удинцев В. А. История обособления торгового права. Киев : Тип. Имп. Ун-та св. Владимира Н. Т. Корчак-Новицкого, 1900. 236 с. 3. Попов А. А. Торговое право : навч. посіб. 2-ге вид., допов. та перероб. Харків : РА-Каравела, 2000. 235 с. 4. Заморська Л. І. Предмет медичного права // Правове життя сучасної України : матеріали Міжнар. наук.-

практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) : у 3 т. / відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса : Гельветика, 2020. Т. 1. С. 55–57. **5.** Ведерніков Ю. А., Папірна А. В. Теорія держави і права : навч. посіб. Київ : Знання, 2008. 333 с. **6.** Недюха М. «Суспільні відносини» та «соціальні відносини» як поняття політико-правової науки. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2018. Вип. 2. С. 188–200. **7.** Перепелица М. А. Место плательщика налогов и сборов в системе субъектов налоговых правоотношений и его правовая природа. *Проблеми законності*. 1999. Вип. 39. С. 56–61. **8.** Сергеев С. О. Правове регулювання фіскальних правовідносин в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2007. 162 с. **9.** Петрончак Ю. О. Торговельні та біржові правовідносини Середньовіччя як передумова виникнення ринку цінних паперів у міжнародному приватному праві. *Соціально-правові студії*. 2019. Вип. 3 (5). С. 30–34. **10.** Резнікова В., Кравець І. Поняття, види та склад торговельно-посередницьких правовідносин. *Право України*. 2019. № 8. С. 210–228. DOI: <https://doi.org/10.33498/louu-2019-08-210>.

Надійшла до редколегії 15.08.2023

Прийнята до опублікування 05.09.2023

Panasiuk O. V. The concept and features of trade relations as a subject of Trade Law

It is established that Trade Law is a branch of law which regulates legal relations arising in the course of business activities, in particular, those related to the purchase and sale of goods and services, as well as other transactions related to the relevant processes. This branch of law contains legal rules that govern the establishment, registration, management and liquidation of enterprises, transactions, fair competition, consumer protection, intellectual property, patents and trademarks, and other aspects of business activities related to trading.

The article proves that trade legal relations as the subject matter of the Trade Law branch are a complex set of property and non-property relations arising between trade law entities in relation to the sale and purchase of goods and services. These legal relations include all stages of the process of buying and selling goods and services: from finding partners and signing a contract to making payments and fulfilling the parties' obligations.

It is argued that the key features of trade legal relations are as follows: parties to trade legal relations are not only legal entities, but also individuals; one of the parties to legal relations is necessarily an entity which sells goods and services; the relevant relations arise not only by concluding a written agreement, they may also be oral; these legal relations are governed by the rules of not only Trade Law, but also other branches of law which are closely intertwined with each other; parties to trade relations usually have a single goal which is a commercial one; the quality and efficiency of trade relations affect the development of the state's economy as a whole, as well as the financial and economic condition of each individual; regulation of trade relations is an important guarantee of observance of the rights and freedoms of a person using services, works, etc.

Key words: legal relations, trade relations, Trade Law, trade activity.

